

УДК 821.161.2(09)

М. М. Коновалова

«ВІТРАМИ Й СОНЦЕМ БОГ МІЙ ШЛЯХ НАМІТИВ»: ЛІРИЧНО-БІОГРАФІЧНА СПОВІДЬ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ

У статті розглядається творчість української еміграційної поетеси О.Теліги, представниці Празької літературної школи. Здійснюється інтерпретація її поетичних текстів у нерозривному зв'язку з національно-ідеологічною діяльністю.

Ключові слова: Празька літературна школа, лірично-біографічна сповідь, національна ідея, «трагічний оптимізм».

Кожна епоха має своїх героїв, які, як формуючі чинники, кладуть печать свого духу на свою добу і стають провідними ідеалами для наступних поколінь. Однак епоха диктує і свої правила гри, змушуючи героїв робити вибір, щось одне ставити вище іншого. Олена Теліга, українська еміграційна поетеса, представниця Празької літературної школи, вище своєї творчості поставила боротьбу за національну ідею і стала одним із символів нескореності духу і сили переконання. Тому її постать нині залишається привабливою як для істориків української літератури, літературних критиків, так і для дослідників українського націоналізму.

У літературі Олена Теліга залишила невеликий слід: близько сорока поезій та декілька публіцистичних праць. Пробувала себе і в новелістиці (оповідання під назвою «Або-або»). Однак така незначна кількість творів в Україні була видана лише до 100-річчя з дня її народження у видавництві «Смолоскип». До збірника увійшла поезія та публіцистика Олени Теліги, а також спогади її сучасників про неї та добірка статей аналітичного характеру, які дають більш повне уявлення про її творчість, проливають світло на певні етапи її життя.

Дослідники творчості О.Теліги намагаються порівняти її життя з життям Алли Горської (Є.Сверстюк), в її творчості вони знаходять перегуки з поезією Лесі Українки (Ю.Бойко, Д.Донцов, Є.Маланюк), а в поезії представників Празької літературної школи намагаються знайти впливи на творчість поетеси. Це вказує на **актуальність** її поетичної спадщини у сучасному літературознавстві. Постать Олени Теліги своєрідна й індивідуальна. Вона «виробила свій власний голос в українській поезії, а внутрішньо-вибуховий патріотизм сформував її як поетку. І протиставляти ці два поняття (патріотизм і поетичну майстерність), - зауважує еміграційний дослідник Ю.Шерех (Шевчук Гр.), - недоцільно» [1, с. 10].

Метою статті є інтерпретація поетичних текстів Олени Теліги у нерозривному зв'язку з її національно-ідеологічною діяльністю.

Прочитання її поезії, над якою тяжіє біографічне начало, на сучасному етапі ставить перед дослідниками нові **завдання** – звернення до позатекстової реальності, використання багатой епістолярної спадщини та спогадів її сучасників.

Поезія й публіцистика Олени Теліги мають багато спільного в настроях, змісті, стильових тенденціях. Вся її творчість пронизана пристрастю й розумом, вона виблискує автобіографічністю, скрізь відчутно сильну, цікаву індивідуальність, що заглиблюється в основні проблеми української сучасності й дає на них свої відповіді.

Досліджуючи творчість Олени Теліги, можна зробити висновок, що вона шукала себе в літературі. Перші вірші поетеси-студентки були плодами молодечих поривів, туги за далекими обрядами, повільного усвідомлення себе, української пореволюційної дійсності, породженої на емігрантських бездоріжжях. Тематика її творів

поширювалася, збагачувалася. Від особистої лірики вона щораз більше переходила до громадської поезії. Важке життя вигнанки було її вчителькою, а любов до втраченої Батьківщини була її музою. Тонке чуття слова, здатність відшукати точні метафори й порівняння, молодеча пристрасть, жіночність піднесли її творчість на високий рівень.

Поезія О.Теліги жіноча у всьому – у спонтанності почуттів, граційності, легкому кокетстві, у перевазі емоційного начала. Навіть публіцистичність авторки носить сліди її особистості – тут переважає сила внутрішнього чуття. Вона ніби не стурбована тим, як скомпонувати твір, щоб у ньому не було стертого образу чи банального епітету, бо ця емоційна енергія абсорбує уже повторене і створить з нього нове, неповторне. Це дає підстави деяким ученим говорити про інтимний і «безпосередній» характер її поезії, називати її лірику «приватними листами світові» [2, с. 147].

Захоплення ідеєю чину у поєднанні з любовною лірикою дало той сплав вогню і вихору (вітру), що виривався патріотичним струменем у непатріотичних віршах. Вона була українською націоналісткою, і в той же час не писала патріотичних віршів і гасел (Є.Сверстюк). Актуальність її поезії не несе в собі пропагандистського характеру. Це вища актуальність прозріння. Її лірика не просто лірично-біографічна сповідь, а й порив, що виростає з інтелектуального передбачення майбутнього:

І коли закрутить непогода,
І мене підхопить, мов піщину,
Хай несуть мене бурхливі води
Від пориву до самого чину! [3, с. 27]

«Літературним реформатором О.Теліга не була, - говорив про її творчість Є.Маланюк, - коли йдеться про її поезії, то історик літератури ствердив би ось що: тематика О.Теліги проявила дальший відхід від традиційної у нас лінії жіночої лірики, виявила тим самим дальшу еволюцію її» [4, с. 290].

Еволюція її поезії проявляється в тому, що вона по-новому осмислює роль жінки в суспільстві. У статті «Якими нас прагнете?» письменниця зауважує, що в українській літературі вона не знайшла такого типу жінки, змальованого до цього часу письменниками, який би їй імпонував. Вона виділяє два типи жінок, які простежила в українській літературі, - це жінка-рабиня та жінка-вамп. Обидва ці типи О.Теліга називає слабкими. Вона відкидає їх у своїй поезії. Її жінка – це подруга, сестра, коханка, союзниця чоловіка у боротьбі за волю, за життя, за державність.

Її жінка – це «криниця, з якої п'є чоловік», але лише для того, щоб мати силу боротися за ідею. Якщо не зможе чоловік, то завдання жінки дати йому силу, допомогти, продовжити боротьбу. Але, будучи просто жінкою, вона хоче говорити про кохання, про чоловіка як коханого. Її чоловік – це завжди борець (інші – просто «подорожні») і жінка хоче, мусить, повинна йому відповідати, продовжувати його справу.

Такою представлена лірична героїня і сама Теліга, вихована на ідеях Д.Донцова, на засадах, де нема поділу на чоловіче й жіноче. У творах авторка ставить жінку все ж після чоловіка (адже у боротьбі чоловіки мають прерогативу), іноді поруч, але завжди «достойного» чоловіка, а «руці, що біла», вона протиставляє свою героїню. Кохання до зрадливого чоловіка (а зрада скоріше за все ідеологічна) жінка перетворює у гордість.

Тільки все у гордість замінила,
Що тобою дихало й цвіло,
А її тверда й холодна сила,
Придушила тепле джерело [3, с. 31].

Однак сила гордості не зла, вона не зневажає, не мстить, вона холодна. У неї ніколи немає зневаги, немає хитрості. Вона ніжна і тверда, слабка і сильна, гаряча і холодна ... і завжди горда.

Деякі вчені говорять про О.Телігу як феміністку, зауважуючи при цьому, що її фемінізм підпорядкований націоналізмові (В.Агеєва). Частково з цим можна погодитися. О.Теліга не воює з усім чоловічим, прагнучи будь-що вивершитися над буденним існуванням жінки. У той же час вона обрала «чоловічий» спосіб життя – боротьбу, взяла на себе неймовірний тягар національної долі й утримала його ціною самопожертви. «Фемінізм і державність у письменниці міцно переплітаються. Вона нібито звільняє жінку від одних пут, але жінка, хоч як це не парадоксально, потрапляє в інші пута – її головним призначенням стає розбудова нації, звісно, пліч-о-пліч з чоловіком» [5, с. 309].

Лірична героїня не завжди може збагнути свої почуття до тих людей, які дорогі її серцю. Про її почуття до Д.Донцова можна довідатись з таких рядків:

Не любов, не примха й не пригода –
Ще не всьому зватися дано!
Ще не завжди у глибоких водах
Відшукаєш непорушне дно [3, с. 47].

Цікавим є те, що вірш має назву «Без назви». Цим авторка ще раз підкреслює невизначеність у своїх почуттях. Але той, хто надихнув її на поезію чину, на боротьбу, яка стала сенсом її життя, займає у її свідомості неймовірно вагоме місце.

О.Теліга любить життя, вірить в красу і в сутність існування. Вона переповнена почуттями. Лише спокій їй не властивий.

Усе – лише не це! Не ці спокійні дні,
Де всі слова у барвах однакових,
Думки, мов нероздмухані вогні,
Бажання – в запорошених оковах [3, с. 65].

Вона хоче взяти від життя усе: «якогось вітру, сміху чи злоби», «днів заплутаних вузлом, ночей безсонних, очманілих ранків». Вона не засмучується від того, що час «ріже лице добром і злом», а хоче завжди активно жити, «тривати в пекучій грі». Їй притаманні непереможний вітаїзм та оптимізм.

А душа вклоняється просторам
І землі за світлу радість – жить! [3, с. 32]

І це тоді, коли у своїй творчості вона ставить акцент на безнастанному чеканні смерті, як останнього, найбільш авторитетного підтвердження будь-якого поетичного образу. Адже її націоналізм – це поетичний пафос самопожертви, який, вслід за своїм «текстовим» висловом, має бути підтверджений життям, точніше героїчною смертю. Життя сповнене трагізму і від цієї трагічності не можна відвернутися, треба зустрічати її посмішкою, не з почуттям жертви, а з почуттям гідності сприймати біль і йти до трагічного кінця. «Трагічною оптимісткою» називає О.Телігу Д.Донцов (як і всіх «пражан», хто працював у «Віснику» останні три роки) [6, с. 437]. Величезною прозорливістю схоплює Олена Теліга свій життєвий кінець, який є для неї найвищим життєвим піднесенням і наймогутнішим виразом незнищеного життя.

Вона знає: «дійшовши найвищого шпилья», мусиш спускатися додолу, бо далі стежка вгору не йде, але вона хоче «йти серединою вулиць» до своєї мети і «минати всі вогні не своєї брами». О.Теліга свідомо того, що кожен простує своїм, йому лише призначеним шляхом:

Ти відходиш вже? Що ж не плачу.
Не сумуй і ти, подорожній.
Хтось незнаний нам шлях призначив,
І покинуть його не можна [3, с. 48].

Вона не затримує в себе «подорожнього», тільки сміх її «весняним вітром бігтиме йому навздогін».

Подрузі О.Теліги, Н.Лівицькій-Холодній, Б.Рубчак присвятив статтю під назвою «Серце на двоє роздрте». Олена Теліга своє серце і душу не терзала, не розділила сумліннями, вона приборкала поезію і віддала себе національній ідеї.

Мало хто мав щастя так жити і так померти, а ще більше – наперед сказати:

Коли зйду на каменистий верх
Крізь темні води й полум'яні вежі,
Нехай життя хитнеться й відпливе,
Мов корабель у заграві пожежі [3, с. 43].

Список використаної літератури

1. Шевчук Гр. «Без металевих слів і без зідхань даремних» // Арка (Мюнхен). – 1947. – Ч. 1. – С. 7–13.
2. Координати: Антологія сучасної української поезії на Заході / Упоряд. Б.Бойчук, Б.Рубчак. – Мюнхен: Сучасність, 1969. – Т. 1. – 372 с.
3. Теліга О. Вибрані твори / упоряд. О.Зінкевич; передм. Є.Сверстюка. – К.: Смолоскип, 2006. – 344 с.
4. Маланюк Є. Пам'яті Олени Теліги / Теліга О. Вибрані твори / О. Теліга. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 289–291.
5. Котенко Н. Вихор і вогонь Олени Теліги / Теліга О. Вибрані твори / О. Теліга. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 303–314.
6. Донцов Д. Поетка вогненних меж: Олена Теліга / Донцов Д. Літературна есеїстка / Д. Донцов. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. – С. 404–480.

Стаття надійшла до редакції 6 жовтня 2011 р.

М. М. Konovalova

E.TELYGA'S LYRICO-BIOGRAPHICAL CONFESSION

The author in the article analyses literary activity of E.Telyga, a representative of Prague literary school as well as interprets her poetic texts in connection with national and ideological activity.

УДК 821.161.2

І. В. Мельничук

ФЕНОМЕН ДЗЕРКАЛЬНОЇ ГРИ НАБУТКАМИ КУЛЬТУРИ У РОМАНІ ГАЛИНИ ТАРАСЮК «ГАСПИД І МАРГАРИТА»

Статтю присвячено одному з найцікавіших явищ сучасної культури – феномену гри культурними набутками і його реалізації в сучасній українській літературі. Автор досліджує механізми віддзеркалення, акцентуючи їх деформаційний характер, ефект подвійного віддзеркалення, використання гротеску та ін.

Ключові слова: *гра культурними набутками, віддзеркалення, гротеск.*

Літературна гра культурними набутками являє собою особливу індивідуально-інтелектуальну діяльність учасників – автора твору та читача. Вона часто образно організована й оперує предметами, образами, ідеями, стилями, думками, які складають культурний спадок гравців і наочно відтворені в їх уяві. Гра здійснюється у визначених межах місця і часу культурно-історичної епохи, жанру і змісту художнього твору, де твір постає умовно-віртуальним ігровим майданчиком.

У процесі літературної дзеркальної гри набутками культури запускається